

MIRTA MIHALJEVIĆ***TRAGOM HRVATSKOGA KNJIZEVNOGA JEZIKA**
- opetovanje i usustavljivanje

Opetovanje i usustavljivanje područja jezika, a posebice povijesti hrvatskoga književnoga jezika, veliki je izazov učiteljima glede kreativnosti u iznalaženju novih, zanimljivih oblika i suvremenih metoda poučavanja. Područje je jezika bogato, raznovrsno i slojevito, a ponajprije je čvrsto vezano za svoje korijene i povijest. Prateći tijek hrvatske jezične povijesti opetovanjem i usustavljivanjem nastavnih sadržaja jezika dolazimo do povijesnoga i semantičkoga određenja naziva standardnoga (književnoga) jezika kojega propisuju gramatike, pravopisi i rječnici. Igra asocijacija, istraživanje, plakati i umne mape jedni su od oblika suvremenih načina poučavanja. Umne su mape nelinearni oblik mišljenja koji se odlikuje ekonomičnošću, otvorenošću, prilagodljivošću i brzom pretraživanju podataka, dok igra, istraživanje i stvaranje plakata razvijaju učeničku pozornost i usredotočenost, samostalnost u zaključivanju, a posebice potiču izražavanje kreativnosti i kritičkoga mišljenja.

Ključne riječi: povijest hrvatskoga književnoga jezika, standardni (književni) jezik, umne mape, plakati

UVOD

Hrvatski je školski sustav do sada bio izrazito usredotočen na reproduktivno, enciklopedijsko usvajanje znanja, a ne na svrhovito, trajno usvajanje i primjenu potrebitih znanja. Predmetne sastavnice poučavanja i provjeravanja hrvatskoga jezika u osnovnoj školi obuhvaćaju jezik, književnost, izražavanje (usmeno i pismeno), lekturu i medijsku kulturu, a navedene se sastavnice međusobno prožimaju i nadopunjuju u zaokruženu cjelinu prema načelu međuovisnosti nastavnih sadržaja. Zahvaljujući integracijsko-korelacijskom sustavu ostvaruje se i međupredmetno povezivanje {povijest, geografija, vjeronauk, likovna i glazbena kultura, strani jezici, priroda, ...} u kojem zamisao o sjedinjavanju i povezivanju prerasta zadanosti nastavnih sadržaja pojedinih predmeta, a poučavanje poprima dugo priželjkivanu dimenziju zanimljivosti, kreativnosti i učinkovitosti.

Kao učiteljica hrvatskoga jezika, ali i kao razrednik, u razgovoru s učenicima saznajem kako im je područje jezika jedno od najtežih glede usvajanja nastavnih sadržaja. Razlog se krije u egzaktnosti i hermetičnosti jezičnih zakonitosti koje učenici moraju usvojiti, a učitelji provjeriti (usmeno i pismeno) u sklopu ciljeva i zadaća hrvatskoga jezika propisanih nastavnim planom i programom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Gomilanje i reproduciranje mnoštva enciklopedijskih činjenica ne ostavlja prostor za upisivanje učeničke osobnosti u vidu kreativnosti, znatiželje i iznimno potrebitoga kritičkoga promišljanja i propitivanja jezičnih zakonitosti. Učenika

* Mirta Mihaljević, OŠ Mate Lovraka Vladislavci

se tako stavlja u poziciju pasivnoga promatrača od kojega se očekuje jedino reproduciranje određenih jezičnih zakonitosti što nikako nije u skladu sa suvremenim oblicima poučavanja.

Područje jezika, a posebice povijesti hrvatskoga književnoga jezika, učenicima nije najomiljenije, a učiteljima je zasigurno izazov glede umijeća predavanja u vidu objašnjavanja i prenošenja jezičnih činjenica i zakonitosti.

PRIPREMANJE NASTAVE – METODIČKE ODREDNICE

Cjelokupan odgojno - obrazovni proces razumijeva interakciju učitelja i učenika kao jednako važnih oblikovatelja uspješnoga nastavnoga procesa. Integracijsko-korelacijski i problemsko-stvaralački sustav od iznimne su važnosti glede približavanja, usvajanja, opetovanja i usustavljanja jezičnih činjenica i zakonitosti unutar kojih učitelj poprima ulogu usmjerivača, oblikovatelja nastavnoga procesa, a učenik postaje nastavni subjekt, istraživač u nastavnom procesu. Prema prof. dr. sc. A. Pintarić: «Učitelj je nositelj odgovornosti, a učenik je sustvaratelj.»¹ a upravo na tragu ovakvoga metodičkoga promišljanja ostvaruje se suradnja učitelja i učenika u otvorenom, kreativnom i zanimljivom nastavnom procesu. Cilj je opetovanja i usustavljanja jezično-povijesnih činjenica i zakonitosti spoznavanje tijeka hrvatske jezične povijesti koji je omogućio stvaranje standardnoga (književnoga) jezika.

Nastavne zadaće (prema prof. dr. sc. S. Težaku), a prema HNOS-u aktivnosti učenika: JEZIČNONAOBRAZBENE: opetovanje i usustavljanje jezično - povijesnih činjenica i zakonitosti u razvoju hrvatskoga književnoga jezika te povijesno i semantičko određenje naziva standardni (književni) jezik
ODGOJNE: razvijanje ljubavi prema hrvatskomu jeziku i njegovim jezično-povijesnim posebnostima

FUNKCIONALNE: razvijanje sposobnosti logičkoga i apstraktnoga mišljenja, zapažanja, memoriranja, uspoređivanja, razlikovanja, zaključivanja, analize i sinteze, poticanje kreativnosti i izražavanje kritičkoga mišljenja

NASTAVNI SUSTAV: integracijsko-korelacijski

NASTAVNI OBLICI : individualni, rad u paru, rad u skupini

NASTAVNE METODE: metoda rada s vizualnim sredstvima, heuristički razgovor, metoda čitanja (istraživačko), pokazivanja, pisanja, slušanja, objašnjavanja

NASTAVNI IZVORI: živa riječ, udžbenik, vježbenica, gramatika, pravopis, rječnik

JEZIČNI SADRŽAJ I HNOS

Provođenjem reformi unutar osnovnoškolskoga obrazovanja u vidu HNOS-a, povijest se hrvatskoga književnoga jezika počinje proučavati tek u 6. r. (početci hrvatske pismenosti; hrvatska pisma; Bašćanska ploča) preko prvoga tiskanoga rječnika (F. Vrančić, 1595.) i prve hrvatske gramatike (B. Kašić, 1604¹.) i Gajeve reforme u 7. r. pa sve do 20. stoljeća i sernantičkoga

¹ Prof. dr. sc. A. Pintarić: Roman Striborovim stazama u nastavi hrvatskoga jezika, Život i škola, br. 8., Osijek, 2002.

određivanja naziva standardni (književni) jezik i hrvatski jezik u 8. razredu. Opetovanje i usustavljanje područja jezika u vidu zaokružene cjeline namijenjeno je završnome razredu osnovne škole, dakle u 8. razredu. Zašto? Prema naputcima iz Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, prvi će put ove školske (2006./07.) godine učenici osmih razreda polagati svojevrsan oblik nacionalnih ispita iz hrvatskoga jezika i matematike, poput onih koje su polagali učenici prvih razreda gimnazije na kraju prošle školske godine (2005./06.).

Mislim kako je učiteljeva *zadaca*, ali i obveza, učenike pripremiti za sustavnije promišljanje područja jezika, kako povijesti hrvatskoga književnoga jezika tako i suvremenoga književnoga jezika kao nedjeljivih sastavnica unutar najopsežnijega predmeta osnovnoškolskoga obrazovanja - hrvatskoga jezika.

IZVORI (povijesni tijek)

Prof. dr. sc. D. Brozović je tijek hrvatske jezične povijesti raščlanio u 6 razdoblja:

- I. od 9./10. do konca 15. st.;
- II. 16. st.;
- III. 17. st. i prva polovica 18. st.;
- IV. druga polovica 18. st. i prva desetljeća 19. st.;
- V. Hrvatski narodni preporod i kraj 19. st.;
- VI. 20. st.²

Navedene jezično-povijesne granice nisu strogo determinirane te prof. dr. sc. S. Težak kraj 20. stoljeća promišlja i kao početak «novoga, sedmoga razdoblja»³ u vidu oživljavanja potisnutih hrvatskih jezičnih posebnosti. U nastavi je hrvatskoga jezika od iznimne važnosti spoznaja o tome kada hrvatski jezik postaje standardnim. Logično i povijesno utemeljen odgovor nudi prof. dr. sc. S. Babić: «Važna je dakle prekretnica otkad je štokavsko narječje ušlo u hrvatsku književnost jer je otada hrvatski književni jezik razvojnim putem bez velikih skokova došao do današnjega stanja, a to je, zna se, od 16. stoljeća do danas...»⁴ Upravo na tragu jezično-povijesne razdiobe prof. dr. sc. D. Brozovića, promišljanjima prof. dr. sc. S. Težaka o logičnom nastajanju sedmoga jezično-povijesnoga razdoblja koje će revalorizirati zaboravljene hrvatske jezične posebnosti, izabirem skupinski oblik rada za izvedbu nastavnih jedinica opetovanja i usustavljanja gradiva jezika u osmom razredu. No, izmjene su nužne, a ujedno su i uvjetovane udžbeničkim sadržajem i brojnošću učenika u razrednom odjelu.

² D. Brozović: Hrvatska književnost u europskom kontekstu, Liber, Zagreb, 1978.; 21. 22. str.

³ S. Težal, Teorija: praksa nastave hrvatskoga jezika 1., Školska knjiga, Zagreb, 1996, 449. str.

⁴S. Babić Hrvatska jezikoslovna čitanka, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2001.

NASTAVNI TIJEK

1. MOTIVACIJA

- leksičke motivacije (izabrani frazem: "Povijest je učiteljica života."); asocijacije vezane za riječ povijest)
- likovnost kao motivacija (gipsana replika Bašćanske ploče, plakat azbuke)
- heuristički razgovor s učenicima o povijesti i značenju povijesti hrvatskoga književnoga jezika glede baštine hrvatskoga naroda i postupnoga stvaranja standardnoga (književnoga) jezika

2. NAJAVA OPETOVANJA (1. nastavni sat)

Tijekom proteklih godina postupno ste usvajali i spoznavali razvoj hrvatskoga književnoga jezika. Nekada je to išlo lakše, a ponekad teže! Na današnjem ćemo satu opetovati nastavne sadržaje vezane za razvoj hrvatskoga književnoga jezika.

3. IZVEDBA

podjela učenika u 5 skupina

učenici samostalno biraju skupinu u kojoj će istraživati zadane sadržaje i to prema kriteriju dojma koji na njih ostavljaju boje kojima su označene skupine

- I. skupina - PLAVA BOJA;
- II. skupina - CRVENA;
- III. skupina - ZELENA;
- IV. skupina - ŽUTA;
- V. skupina - BIJELA BOJA.

AKTIVNOSTI: područje istraživanja:

- I. skupina: 9. - 15. st.;
- II. skupina: 16. i 17. st.;
- III. skupina: 18. st.;
- IV. skupina: 19. st.;
- V. skupina: 20. st.

Skupine su označene navedenim bojama prema područjima opetovanja, a u skladu sa simbolikom boja (plava - jasnoća, promišljanje; crvena - revolucija, napredak; zelena - stabilnost; žuta - mudrost, razum; bijela - nezavisnost). - učenici metodom istraživačkoga čitanja bilježe u vidu umnih mapa najvažnije jezično-povijesne činjenice za određeno razdoblje

- predstavnici grupa usmeno izlažu rezultate opetovanja
- stavljanje umnih mapa na pokretne panoe u učionici u vidu izložbe; učionica postaje GALERIJA - slikovni zapis razvoja hrvatskoga književnoga jezika

SINTEZA (USUSTAVLJIVANJE)

- učenici međusobno komentiraju uspješnost ostvarenja zadanih zadataka

USUSTAVLJIVANJE (dva nastavna sata)

(1. nastavni sat)

1. MOTIVACIJA

- igra TRAGOM HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

OBJAŠNJENJE: Učenici slučajnim odabirom uzimaju iz kutije (povijesne škrinjice) kuvertice označene rednim brojevima od 1. do 11. unutar kojih su kartice s najznačajnijom godinom/stoljećem u razvoju hrvatskoga književnoga jezika. Nakon što izvuku karticu trebaju reći što znaju i što su zapamtili o određenoj godini/stoljeću, a pomoć im pri tom u vidu podsjetnika pružaju izložene umne mape. Na ploči su kredom u boji u obliku kvadrata ostavljena prazna polja, odnosno postaje putovanja jezično-povijesnoga itinerara, a označene su rednim brojevima od 1. do 11. Odlučila sam se za jedanaest postaja jezično - povijesnoga itinerara, a dvanaesta je postaja CILJ, BLAGO jezično - povijesnoga putovanja u vidu kuće. Naziv BLAGO potaknut je Belostenčevim *Gazophylaciumom*. Svrha je igre TRAGOM HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA opetovanje i usustavljanje, a ujedno i povezivanje povijesti hrvatskoga književnoga sa standardnim (književnim) jezikom kao rezultatom višestoljetnih napora hrvatskih jezikoslovaca, književnika, leksikografa i znanstvenika.

Prisutna je simbolika broja 12 čiju potku pronalazimo u Bibliji, ali i u vremenskom razdoblju jedne godine.

2. ANALIZA IGRE TRAGOM HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

3. NAJAVA USUSTAVLJIVANJA

Protekli smo sat opetovali gradivo vezano za povijest hrvatskoga književnoga jezika, a igrom

TRAGOM HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA došli smo do pojma STANDARDNI

(KNJIŽEVNI) JEZIK. Na današnjem ćemo satu zajedničkim snagama otkriti značenje naziva

standardni (književni) jezik.

4. IZVEDBA

- zajedničko stvaranje (učitelja i učenika) umne mape " JEZIČNA KUĆA"

- učitelj na ploči kredom u boji - obrise kuće (temelje, središnji dio, krov, oblake)

- učenici vođeni učiteljevim pitanjima u umnu mapu upisuju pojmove HRVATSKI JEZIK, STANDARDNI (KNJIŽEVNI) JEZIK, NARJEČJA (ČAKAVSKO, KAJKAVSKO, ŠTOKAVSKO), GOVORI (MJESNI, ZAVIČAJNI), RAZGOVORNI JEZIK, PRAVOPIS, GRAMATIKA, RJEČNIK (prilog Jezična kuća na slikovit i zoran način prikazuje odnos nadređenosti i podređenosti pojmoveva hrvatski jezik i standardni (književni) jezik.

Predstavnici skupina dolaze po kuverte sa zadatkom neka potraže zadane riječi služeći se Rječnikom hrvatskoga jezika V. Anića, Gramatikom hrvatskoga jezika za osnovnu školu S. Težaka i S. Babića i Hrvatskim pravopisom S. Babića, B. Finke i M. Moguša te Hrvatskim školskim pravopisom S. Babića, S.

Ham i M. Moguš, a ako je potrebno, možemo im ponuditi i Rječnik stranih riječi B. Klaića.

AKTIVNOSTI: I. skupina: FONETIKA, FONOLOGIJA; II. skupina: MORFOLOGIJA; III. skupina: SINTAKSA; IV. skupina: LEKSIKOLOGIJA; V. skupina: STILISTIKA.

- usmeno izlaganje učenika o rezultatima istraživanja

5. ZAKLJUČAK

Učitelj obavještava učenike kako su traženi pojmovi lingvističke discipline koje opisuju jezik čija su područja i oni imali priliku upoznati tijekom svoga osnovnoškolskoga obrazovanja. Ujedno će učitelj naglasiti kako će se problematikom navedenih disciplina opširnije baviti u srednjoj školi.

USUSTAVLJIVANJE

(2. nastavni sat)

Stvaranje plakata čiji je cilj sustavno povezivanje povijesti hrvatskoga književnoga jezika i standardnoga (književnoga) jezika kao zaokružene smislene cjeline ispričane likovnim izrazom unutar koje bilježimo primijenjeno znanje, kreativnost i upisivanje učeničke osobnosti.

LITERATURA

Babić, S. (2001.), Hrvatska jezikoslovna čitanka: Zagreb: Nakladni zavod Globus

Brozović, D. (1978.), Hrvatska književnost u europskom kontekstu, Zagreb: Liber

Nastavni plan i program za osnovnu školu, (2006.) Zagreb: MZOŠ

Pintarić, A. (2002.), Roman Striborovim stazama u nastavi hrvatskoga jezika, Život i škola, br. 8.

Težak, S. (1996.) Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1. Zagreb: Školska knjiga

www.mzos.hr

ON STANDARD CROATIAN

Using revision and a systematic approach to teaching language, and especially to the history of the Croatian standard language, is a great challenge for teachers concerning creativity in finding new, interesting, and contemporary forms of teaching. The language is rich, diverse and multi-layered, but first of all it is rooted in history. Following the development of the history of Croatian using revision a systematic approach to teaching, we come to the historical and semantic features of the standard language laid out in grammar, orthography and dictionaries. The games of association, research, posters, and mental maps are some modern teaching methods. Mental maps are a non-linear way of thinking formed by economy, openness, flexibility and the speed of data research, while the play, research and posters develop attention and preoccupation, independent conclusion, creativity, and critical thinking.

Key words: the history of standard Croatian, standard (literary) language, mental maps, poster

Primljeno 11. listopada 2006.